

ÚVOD

Zájem o pololidovou slovesnost u nás lze sledovat už od poloviny 19. století. Brzy po iniciátorské práci Ferdinanda Břetislava Mikovce¹⁾ přichází Alfred Waldau²⁾, který obrací pozornost k lidovým veršovcům samoukům z 18. a 19. století. Krátce nato Julius Feifalik po příkladu F. B. Mikovce zpřístupňuje soudobému čtenáři lidovou tvořivost z oblasti divadelní.³⁾ V sedmdesátých letech zveřejňuje časopis Světozor texty několika pololidových veršovaných skladeb z 18. století. Záslužné publikace uvedených badatelů a sběratelů zůstaly však tehdy osamoceny. Sporadičnost prací o pololidové slovesnosti bylo by možno do jisté míry vysvětlovat celkově malým zájmem této doby o slovesné umění 17. a 18. století, jemuž věnoval zevrubnější pozornost teprve Jaroslav Vlček. Avšak ani po Vlčkových Dějinách české literatury se vztah k pololidové slovesnosti z období vládnoucí protireformace příliš nezměnil. Od konce 19. století prokazují kulturní pracovníci těmto památkám sice větší pozornost (kromě knižních publikací hlavně v časopisech Český lid, Časopis Musea království Českého a Selský archiv), ale je charakteristické, že v nich oceňují téměř jen dokument historický a kulturněhistorický. Tento přístup k pololidovým skladbám 17. a 18. století se uplatňuje zvláště v četných pracích zasloužilého badatele Čenka Zírta a Karla Adámka.⁴⁾ Literární historie se pololidovou slovesností zabývala jen výjimečně a okrajově.⁵⁾ Z nečetných výjimek jsou cenné zejména práce Stanislava Součka,⁶⁾ který o pololidových skladbách přinášel zjištění důležitá pro literární historii.

Postoj literárněhistorického bádání k pololidové slovesnosti se poněkud změnil v třicátých letech. Vycházejí tu práce korigující jednostranný pohled na tištěnou

¹⁾ *Stopy selského či sousedského divadla v Čechách*, Lumír 5, 1855, str. 809—813, 834—837, 855—862, 879—886, 902—909, 923—933, 951—954.

²⁾ *Böhmische Naturdichter*, Prag 1860.

³⁾ *Volksschauspiele aus Mähren*, Olmütz 1864.

⁴⁾ Z Adámkových prací sem patří zvláště tyto publikace: *Z věku roboty*, Polička 1888; *Z paměti poroby českého rolnictva*, Chrudim 1898; *Z osmnáctého věku I*, Praha 1911.

⁵⁾ Podrobněji o tom pojednává Josef Hrabák v pracích, které uvádím dále.

⁶⁾ Kromě studií, otiskovaných v různých soudobých časopisech, je nejzávažnější knižní práce *Rakovnická vánoční hra*, Brno 1929.

oficiální literaturu 17. a 18. století, který se výrazněji uplatňuje právě v třicátých letech. Z děl, která vytvářela opozici k jednostranně oslavnému chápání oficiální literatury období vládnoucí protireformace, stojí z hlediska našeho tématu v popředí *Československá literatura toleranční* Jana B. Čapka,⁷⁾ která věnuje zevrubnou pozornost i rukopisné tvorbě nekatolických lidových veršovců 18. a 19. století a přináší o ní mnoho nových údajů. Zásadní obrat v nazírání na lidovou i pololidovou slovesnost přinášejí však teprve práce Bedřicha Václavka.⁸⁾ Jeho průkopnický význam na tomto poli je především v tom, že odhalil těsné a oboustranné vztahy mezi různými oblastmi lidové a pololidové slovesnosti a mezi slovesnou kulturou knižní; tím prokázal potřebu začlenit lidovou slovesnost do zkoumání literárněhistorického. Václavkovy práce však zůstaly ve své době osamoceny. Z ojedinělých publikací ostatních literárních historiků začleňuje se do této problematiky obsáhlá studie Antonína Škarky *Ze zápasů nekatolického tisku s protireformací*.⁹⁾ Větší pozornosti se pololidová slovesnost dočkala v činnosti ediční. Kromě Václavkových výborů vycházejí antologie písňové tvorby¹⁰⁾ i lidových divadelních her.¹¹⁾

Soustředěný literárněhistorický průzkum pololidové slovesnosti, navazující na podněty Václavkovy, přináší výsledky až v padesátých letech. Nebývalý ruch v literárněhistorickém studiu této oblasti předjímá obsáhlá studie Jana Kopeckého *Divadlo naší hrdosti*,¹²⁾ která vyzvedá do té doby přehlížené hodnoty v lidovém dramatu z období vládnoucí protireformace. Hlavní zásluhy o prohloubení literárněhistorický průzkum pololidové slovesnosti, začínající v padesátých letech, má Josef Hrabák.¹³⁾ V řadě svých prací zdůvodnil důležitost studia pololidové slovesnosti pro správné poznání celého slovesného vývoje zvláště v období vládnoucí protireformace. Vedle zkoumání dramatické a písňové tvorby ukázal několikrát i na potřebu studia pololidové slovesnosti městského lidu, která stála zcela stranou zájmu badatelů. Kromě připomenutých podnětů, které

⁷⁾ Praha 1933.

⁸⁾ Jsou to hlavně tyto práce: *České písně kramářské*, Praha 1937 (spolu s Robertem Smetanou); *Pisemnictví a lidová tradice*, Praha 1938; *Lidová slovesnost v českém vývoji literárním*, Praha 1940.

⁹⁾ ČCH 42, 1936, str. 1–55, 286–322, 484–520.

¹⁰⁾ Například Miloslav Novotný vydal *Spalíček písniček jarmarečních*, Praha 1940.

¹¹⁾ Petr Bogatyrev, *Lidové divadlo české a slovenské*, Praha 1940; Zdeněk Kalista, *Selské čili sousedské hry českého baroka*, Praha 1942.

¹²⁾ Divadlo 1, 1949–1950, str. 339–349, 453–458, 677–679, 882–886.

¹³⁾ Studiu pololidové slovesnosti věnoval hlavně tyto práce: *K problematice slovesné kultury pobělohorské doby*, ČMM 75, 1956, str. 381–386 (nově v přepracované podobě v knize *K metodologii studia starší české literatury*, Praha 1961, str. 76–83); *O lidovosti starší české literatury*, Česká literatura 2, 1954, str. 219–251 (nově v *Studiiach ze starší české literatury*, Praha 1962², str. 21–70); *Studie o českém verši*, Praha 1959, str. 139–169; *Dějiny české literatury I*, Praha 1959, část pátá; *K české pololidové tvorbě 13. století*, sb. *Studia z dawnej literatury czeskiej, slowackiej i polskiej* (red. K. Budzyk a J. Hrabák), Warszawa – Praha 1963, str. 346–365. Do této řady patří i dvě Hrabákovy edice s cenými literárněhistorickými úvody: *Lidové drama pobělohorské*, Praha 1951; *Václav František Kocmánek, Sedm interludií*, Praha 1953.

J. Hrabák přinesl do zkoumání pololidové slovesnosti, nabývá zvláštní důležitosti to, že se zaměřil na její specifické ideové i formové znaky; díky jeho zjištěním přestává se na tyto skladby hledět jako na primitivní veršování bez umělecké ceny. — S Hrabákovou literárněhistorickou činností na tomto poli souvisejí i některé práce jeho žáků. Z nich se problematice pololidové slovesnosti 17. a 18. století věnovala nejvíc Zdeňka Tichá; zabývala se jednak písňovou tvorbou spjatou s venkovským prostředím,¹⁴⁾ jednak kramářskou písní a veršovanými skladbami městských lidových vrstev.¹⁵⁾ Cenná je i práce Jaroslava Kolára *Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení*,¹⁶⁾ která sice s našim tématem souvisí jen nepřímě, ale přináší zajímavá zjištění i pro ně.

V posledních letech obraceli k pololidové tvorbě 17. a 18. století pozornost i badatelé z jiných vědních oborů. Z hudebních vědců se jí obíral nejzevrubněji Jan Němeček, zvláště v knize *Lidové zpěvohry a písně z doby roboty*,¹⁷⁾ v níž věnuje značnou pozornost i otázkám literárněhistorickým a která obsahuje mnoho materiálu k tomuto studiu.

Přes intenzivní činnost badatelů o starší české literatuře je literárněhistorické zkoumání pololidové slovesnosti 17. a 18. století vlastně teprve v začátcích: Texty potřebné k jejímu studiu jsou zveřejněny jen zlomkovitě a leckdy i nepřesně, takže ne vždy vyhovují potřebám literárněhistorického a filologického studia; porůznu roztroušený a zasutý materiál není podchycen ani bibliograficky. I přesto práce z posledních let přinesly řadu pozoruhodných výsledků, které přesvědčují, že bez zevrubného poznání pololidové slovesné tvorby lze stěží vybudovat nezkreslený obraz celého slovesného umění mezi Bílou horou a obrozením.

Také studium krajových zvláštností a krajového odstínění slovesného umění stálo u nás zcela stranou zájmu hlavních představitelů literární historie, ačkoli zkoumání těchto otázek je důležité zvláště pro zevrubnější poznání starších období, kdy územní členitost byla mnohem výraznější a měla větší vliv na slovesnou tvorbu než v nové době. I když se čas od času setkáme s důraznými hlasy o potřebě a užitečnosti studia těchto otázek,¹⁸⁾ jejich výzkum u nejvýznamnějších reprezentantů naší literární historie nikdy trvale nezdomácněl.

¹⁴⁾ Sem patří zvláště její studie *K husitské tradici v 17. a 18. století*, ČMM 73, 1954, str. 315—322, a výbor *Verše bolesti, posměchu i vzdoru* (Praha 1958) s obsáhlou úvodní studií.

¹⁵⁾ *K dějinám kramářské písně v 18. století*, Česká literatura 1, 1953, 137—145; edice *Satira na čtyři stavy* (Praha 1958) s cenným doslovem.

¹⁶⁾ Praha 1960. S ní bezprostředně souvisí Kolárova studie *Zábavná četba pro lid pobělohorské doby v obrozené literatuře*, Česká literatura 7, 1959, str. 414—425.

¹⁷⁾ Praha 1954.

¹⁸⁾ Z dřívějších let srov. zvláště Miloš Weingart, *Problémy a metody české literární historie*, Bratislava a Turčianský Svätý Martin 1922, str. 18—21. V poslední době se nad těmito otázkami zamýšlel František Buriánek (*Literární historie a regionalismus*, Var 4, 1948, str. 244—248; *Literární tradice Klatov*, Klatovy 1949; *Literární Klatovy*, Plzeň 1962) a Josef Hrabák (o jeho pracích srov. dále).

S tím vším pak souvisela nepropracovanost základních metodologických otázek týkajících se bádání o sepětí slovesné tvorby s jistými zeměpisnými celky. A tak se zkoumání krajové literatury stalo u nás brzy doménou pracovníků vlastivědných. Od nich pochází značné množství prací o slovesném umění, vztahujících se k jistému kraji či místu; jsou to však valnou většinou pouhé příručky s posláním popularizačním nebo propagačním, které se spokojují s víceméně mechanickým výčtem autorů a děl spjatých — často jen vnějškově — s jistým místem, které kladou nekriticky do jedné řady vedle skutečných hodnot i zjevy druhého a třetího řádu, a proto pro literární historii zpravidla valný význam nemají.

Mnohem důležitější jsou seriózní odborné publikace, pro něž sbírání bibliografických a biografických údajů je nikoli cílem, nýbrž východiskem k vlastní hodnotící práci. Avšak i ony trpí některými základními nedostatky. Typickým příkladem jsou práce Bedřicha Slavíka, plodného badatele o regionální literatuře u nás v letech třicátých a čtyřicátých,¹⁹⁾ které po určitých stránkách nepochybně přispěly k hlubšímu poznání slovesnosti určitých krajů na Moravě. Jeho knižní práce a studie obsahují mnoho údajů o spisovatelích i méně známých, polozapadlých. Avšak Slavíkovo nesprávné východisko, které proniká do celého zpracování materiálu, význam těchto prací velmi oslabuje. Statické a jednostranné pojetí krajového slovesného dění, nedostatečný zřetel k sociálními podmínkám, jež výrazně modifikují kulturní život i slovesnou produkci každého kraje, a naopak přeceňování činitelů geografických, nesprávně chápaný regionalismus apod. — to jsou hlavní nedostatky, pro něž Slavíkovy práce nemohou sloužit jako spolehlivá opora dnešnímu bádání.

Práce B. Slavíka mají ještě jeden základní rys, příznačný pro dřívější literárněhistorické zkoumání krajové slovesnosti. Tuto problematiku totiž sledují ponejvíc na materiále novodobém, poobrozenském, kdežto obdobím starším věnují pozornost jen okrajově. Tato disproporce se pak obráží nepříznivě jak v obecných úvahách o slovesném regionalismu vůbec, tak i v nazírání na krajovou slovesnost v starších vývojových obdobích.

Naše odborné bádání, pokud se touto problematikou v starší české literatuře zabývalo, sledovalo ji dřív jen z hlediska úzce filologického,²⁰⁾ takže tato zjištění měla jen dílčí význam, protože zůstávala izolována, nevedla k obecnějším závěrům literárněhistorickým, k úvahám o specifických podmínkách kulturního života v minulosti. Problematika krajové členitosti naší slovesnosti v starších obdobích stala se předmětem většího zájmu českého odborného bádání vlastně

¹⁹⁾ Jsou soustředěny hlavně do těchto knih: *Pisemnictví na Litovelsku*, Litovel 1937; *Regionalismus a literatura*, Domažlice 1937; *Hanácké pisemnictví*, Olomouc 1940; *Kořený*, Moravská Ostrava — Praha 1944; *Pisemnictví na moravském Valašsku*, Olomouc 1947.

²⁰⁾ Jde o práce, které se zabývaly nářečními prvky v staročeských památkách; srov. zvláště Josef Jireček, *O zvláštnostech češtiny ve starých rukopisech moravských*, Praha 1887, František Pastrnek, *Moravismen in den a. c. Sprachdenkmälern*, AsPh 12, 1890, str. 180—211.

až v posledních letech, a to zásluhou prací Josefa Hrabáka. Ten ve studii *O regionalismu v české literatuře doby předhusitské*²¹⁾ spojil problém regionalismu s podrobnou analýzou specifických kulturních poměrů ve středověku a na tomto základě ukázal — novou interpretací především jazykových zvláštností v staročeských památkách i analogiemi s ostatními oblastmi českého středověkého umění —, že náš literární život byl už ve 14. století krajově rozčleněn, že už tehdy se v něm uplatňovala souhra dvou dialekticky protikladných sil, tendencí centripetálních a centrifugálních. A tento vztah mezi scelujícím a odstředivým působením slovesné kultury tvoří základ, z něhož v pozdějších obdobích postupně vyrůstá literatura celonárodní. — S touto studií úzce souvisí i další Hrabákova práce, *Úvahy o úloze starší české literatury při vytváření kulturní pospolitosti národa*.²²⁾ V ní se autor zabývá otázkou, jak se v průběhu téměř tisíce let postupně vyvíjela česká kulturní pospolitost, než došlo k vytvoření pospolitosti dnešní, a jak se na tomto procesu podílela literatura.²³⁾

Největší význam uvedených Hrabákových prací tkví v jejich přínosu metodologickém. Autor vymanil zkoumání krajové členitosti naší literatury v starších obdobích z dřívějšího úzkého pohledu filologického tím, že tuto problematiku zkoumá jako součást celé soustavy základních problémů literárněhistorických a kulturněhistorických. Tímto postupem lze vysvětlovat jevy, které starší bádání, pokud je vůbec sledovalo, mohlo pouze registrovat. Závěry a metodické podněty Hrabákových prací mají zásadní význam nejen pro studium starší české literatury, ale mají i dosah obecný.

Druhý charakteristický rys těch prací, které se dříve zabývaly krajovou členitostí kulturního života v starších vývojových obdobích, spočívá v tom, že tyto jevy byly spojovány, ba přímo ztotožňovány s novodobým regionalismem, to jest regionalismus dnešní byl chápán jako přímé pokračování krajově diferencované slovesné kultury v dobách předobrozenských. Tak například Josef Bařtoš byl přesvědčen, že „vlastně u nás regionalismus kvetl vždycky, jenomže to byl regionalismus podzemní, navenek ne dost zjevný a ne dost pronikavější“²⁴⁾ Ferdinand Střežek rovněž soudil, že je třeba „počátky literárního regionalismu... posunout hodně před období, kterému dosavadní tradice připisuje zásluhu o tento ‚moderní‘ směr v umění“.²⁵⁾ Podobně Bedřich Slavík ve svých

²¹⁾ Sborník *Dar přátelství*, Olomouc 1955, str. 15—33, nově v knize *Studie ze starší české literatury*, Praha 1956, str. 69—79.

²²⁾ ČMM 1955, 291—301; knižně ve *Studiih ze starší české literatury*, str. 80—92. Této problematiky se autor dotýká i v jiných částech citované knihy.

²³⁾ Vycházejí z těchto prací, pokusil jsem se ukázat na krajovou členitost našeho literárního života v období vládnoucí protireformace v článku *K otázce regionalismu v české literatuře 17. a 18. století* (sborník Franku Wollmanovi k sedmdesátinám, Praha 1958, str. 413—422). Tento článek věnuji s jistými úpravami do 2. části práce.

²⁴⁾ *Anketa o regionalismu*, Jihočeský přehled 3, 1928, str. 37.

²⁵⁾ *Počátky literárního regionalismu v Čechách*, sborník Strážce tradice, Praha—Olomouc 1940, str. 288—295.

pracích o písemnictví na Hané, Valašsku a Slovácku klade začátky regionálního písemnictví v těchto krajích do 18. století, anachronicky staví do jedné řady například J. T. Kužníka, J. H. A. Gallaše, A. Dohnala vedle O. Přikryla, J. Sumína, J. Herbena apod., aniž by ukázal, že jejich dílo bylo věleňováno do odlišné struktury kulturní, že žilo v různých podmínkách různě; při tom některá Slavíkova díla zjištění k takovému odlišení přímo vybízela. S podobným chápáním regionalismu setkáváme se konečně i v některých úvahách současných.

Protože správnosti či nesprávnosti tohoto názoru nebyla u nás dosud věnována pozornost,²⁶⁾ zabývám se jím v druhé kapitole této práce.

---

²⁶⁾ Ze starších badatelů zřejmě vycítil rozdílný charakter těchto jevů v obdobích starších a v době nové Albert Pražák, a proto navrhl užívat i dvou odlišných názvů, před-regionalismus a regionalismus; srov. sborník odpovědí na otázky ke III. kongresu slavistů (*Zbirka odgovora na pitanja*, Beograd 1939, str. 115, odpověď na otázku č. 5 Značaj regionalizma u životu slovenskih književnosti). Terminologicky odlišil tyto jevy Josef Hrabák v 2. vydání *Studii ze starší české literatury* (Praha 1962). Ve studii *O regionalitě české literatury v době předhusitské* (na str. 71) zavádí nový termín *regionalita* pro krajovou rozrůzněnost vůbec, kdežto *regionalismus* chápe jako její novodobou modifikaci, která už předpokládá scelení kulturního dění.